

OD SCLAVONIAE DO SLAVONIJE

POJAM, OPSEG I GRANIČNI POLOŽAJ U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

PROGRAM SKUPA I SAŽECI IZLAGANJA

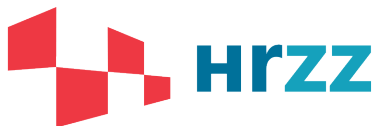

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

**OD *SCLAVONIAE* DO SLAVONIJE:
POJAM, OPSEG I GRANIČNI POLOŽAJ U SREDNJEM
I RANOM NOVOM VIJEKU**

< FROM *SCLAVONIA* TO SLAVONIA: CONCEPT, SCOPE
AND BORDER POSITION IN THE MIDDLE AGES AND EARLY
MODERN PERIOD >

Program skupa i sažeci izlaganja

Skup je organiziran u sklopu Istraživačkog projekta „**S(c)lavoni(j)a: ime, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku**” (IP-2020-02-3333), koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

Znanstveni odbor skupa:

dr. sc. Mladen Ančić (Zadar)
dr. sc. Stanko Andrić (Slavonski Brod)
dr. sc. Ivan Majnarić (Zagreb)
dr. sc. Gordan Ravančić (Zagreb)
dr. sc. Robert Skenderović (Slavonski Brod)
dr. sc. Milan Vrbanus (Slavonski Brod)

Organizacijski odbor skupa:

Stanko Andrić
Domagoj Maratović
Silvija Bilić Štajduhar
Tatjana Melnik
Milan Vrbanus (tajnik skupa)

Šesnaesti godišnji znanstveni skup

Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

HRVATSKI INSTITUT ZA POVIJEST
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

u suradnji s
Gradskom knjižnicom Slavonski Brod

organizira

Znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem

**OD *SCLAVONIAE* DO SLAVONIJE:
POJAM, OPSEG I GRANIČNI
POLOŽAJ U SREDNJEM I RANOM
NOVOM VIJEKU**

(Gradska knjižnica, Slavonski Brod,
21.-22. listopada 2021.)

 gradskaKNJIŽNICA
SLAVONSKI**brod**

U dosadašnjoj je hrvatskoj historiografiji napisano mnogo radova o povijesti Slavonije u srednjem i ranome novom vijeku, ali još uvijek nije napravljeno cjelovito istraživanje njenog imena i opsega u to doba. Dobro je poznata, iako još uvijek ne i sustavno istražena, činjenica da je u srednjem vijeku geografsko ime *S(c)lavonia* bilo obilježeno homonimijom i polivalentnošću te da su se njime u različitim razdobljima označavala različita područja na širokom prostoru od Baltika do Balkanskog poluotoka. S takvom uporabom termina koji u osnovi znači 'slavenska zemlja' u zapadnim/latinskim izvorima donekle je usporediva upotreba termina *sklavinia* (Σκλαβινία ili Σκλαβινία) u bizantskoj kulturnoj sferi, gdje je navedena riječ u ranom srednjem vijeku funkcionirala kao opća imenica i politički tehnički termin. U tom širem kontekstu, posebno je zanimljivo pitanje specijalizacije imena *Slavonia* u okviru Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, gdje se u 13. stoljeću oblikovala upravna cjelina poznata kao Kraljevina Slavonija (*Regnum Slavoniae*), s određenom mjerom političke i kulturne zasebnosti.

Pitanje imena i opsega potonje pokrajine naročito je zanimljivo i važno zbog opće poznate činjenice da je političko-geografski pojam Slavonije doživio pomicanje u ranome novom vijeku od zapada prema istoku, odnosno da se prostor srednjovjekovne Slavonije ne poklapa s prostorom današnje Slavonije. To ima brojne implikacije koje utječu na razumijevanje državnosti i državnih granica Hrvatske i Ugarske, zatim na razumijevanje političkih koncepata koji su promicani iz raznih političkih centara moći, a na kraju i razumijevanje oblikovanja institucija središnje vlasti – Hrvatskog sabora, Slavenskog sabora, zajedničkog Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog sabora, hrvatskih i slavonskih županija te mnogih kratkotrajnih institucija – Zemaljske uprave za Slavoniju, Hrvatskog kraljevinskog vijeća i drugih.

Pored imena i opsega, za razumijevanje srednjovjekovne i novovjekovne povijesti Slavonije važno je razumjeti njen položaj pograničnog prostora. Ta se tema otvara u skladu sa suvremenim trendovima u svjetskoj i u hrvatskoj historiografiji. Proučavanje povijesti

pograničnog prostora otvara nove perspektive, naročito mogućnost i potrebu ekohistorijskih istraživanja.

Dosadašnja istraživanja povijesti Slavonije kao pograničnog prostora djelomično su ostvarila rezultate na području proučavanja političke i vojne povijesti, ali manje na područjima gospodarske povijesti i ekohistorije. Nesumnjivo je da postoji prostor i potreba za novim istraživanjima koja bi navedene teme uključila u okvir povijesti Slavonije kao povijesti pograničja. Ekohistorijski pristup omogućava istraživanje stvaranja novih granica i života u pograničju iz perspektive nove antropizacije prostora ili pak „zadivljavanja“ (engl. *rewilding*) prostora uslijed raseljavanja stanovništva. Iz te perspektive, posebno je važna granica između habsburške Hrvatske i osmanske Slavonije u 17. stoljeću jer su na tome području ratna zbivanja i nesigurnost prouzročili raseljavanje stanovništva i stvaranje velikog neprekinutog šumskog prostora od Save na jugu do Drave na sjeveru, uključujući moslavački i bilogorski prostor.

Osim toga postoji i velik prostor za istraživanje pojava pojedinih etničkih i subetničkih identiteta (Šokac, Rac, Ilir, Vlah) kao i utjecaja etničkih promjena na toponimiju, poput nastanka imena Male Vlačke. Tijekom vlasti Osmanskog Carstva na slavonskom prostoru (od 1526. do 1691.) pojam Slavonije ne pojavljuje se u osmanskim izvorima, nego ga posve zamjenjuju nazivi novoosnovanih osmanskih vojno-upravnih jedinica (sandžaka) na koje je podijeljena osmanska Slavonija. Tako se pomicanje imena Slavonije na istok može iščitavati jedino u habsburškim, ugarskim, odnosno hrvatskim izvorima. Za osmanske izvore karakteristična je raspodjela slavonskog prostora na tri sandžaka (Čazmanski/Pakrački/Cernički, Požeški i Srijemski) i izostanak korištenja imena Slavonija čak i za tadašnje slavonske stanovnike, koje se u izvorima naziva Mađarima, Vlasima itd. Osmanski detaljni porezni popisi (defteri) za tri spomenuta slavonska sandžaka sadrže podatke o osmanskom koloniziranju toga područja i o postupnoj izmjeni njegova etničkog sastava, odnosno o prostornom opsegu, toponimiji i antroponimiji tadašnjega habsburško-osmanskog pograničja. Ni istraživanje osmanske vlasti na prostoru Slavonije još nije dalo odgovore na brojna pitanja vezana

s pitanjem transgraničnih odnosa različitih društvenih skupina te njihovih ekonomskih i kulturnih veza.

Pogranični karakter ovog područja tijekom 18. stoljeća utjecao je na upravnu organizaciju Slavonije (podjela na civilni i vojni dio). Rubnim dijelom Slavonije prolazila je prometnica Budim-Istanbul, koja je spajala Podunavlje s Balkanskim poluotokom, stvarajući povoljne preduvjete za gospodarski razvoj, naročito obrta i trgovine. Budući da je bila pogranično područje koje je graničilo s Osmanskim Carstvom, Slavonija je bila prisiljena nositi se s negativnim posljedicama ratnih sukoba s tom susjednom državom. Među posljedicama tih sukoba i kontakata značajno mjesto zauzimaju epidemije kuge, kao i nastojanja državnih institucija da spriječe širenje pošasti koja je u to vrijeme još mogla značajno utjecati na demografske prilike u Slavoniji.

(pri. dr. sc. Robert Skenderović)

PROGRAM SKUPA

(**Napomena:** svaki izlagač ima na raspolaganju 20 minuta.
Skup se održava u Gradskoj knjižnici Slavonski Brod, I. kat.)

Četvrtak, 21. listopada 2021.

10.00 **Otvorenje skupa i predstavljanje HRZZ-projekta „Od *Sclavoniae* do Slavonije: pojam, opseg i granični položaj u srednjem i ranom novom vijeku“**

10:30-11:45 **I. sesija: Srednji vijek I**
Moderator: Robert Skenderović

Stanko Andrić, “Ime i pojam ‘Slavonija’ u ranom srednjem vijeku (do 1100.)”

Trpimir Vedriš, “Dalmatinci i drugi Slavonci: prilog raspravi o uporabi pojma *Sclavonia* u razvijenome srednjem vijeku”

Ivan Majnarić, “Zemlje i Kraljevina: o historiografskom nazivu države u svjetlu kasnosrednjovjekovne političke teorije”

Diskusija

Pauza - 15 minuta

12:00-13:15 **II. sesija: Srednji vijek II**
Moderator: Stanko Andrić

Mladen Ančić, “Što je *Sclauonia* herceške titule u 12. i 13. stoljeću”

Tamás Körmendi, “The struggle of King Emeric of Hungary and Duke Andrew in Slavonia”

Gábor Barabás, “Hungarian Royal Princes and Slavonia in the 13th Century. The Province of the Heir to the Throne?”

Diskusija

13:30 - Zajednički ručak za sudionike skupa

16:00-17:15 III. sesija: Srednji vijek III

Moderator: Ivan Majnarić

Antun Nekić, "Sclavonia do sredine 14. stoljeća"

Silvija Pisk, "*Ordo sancti Pauli primi Eremitae in regno nostro Sclavonie*: prilog raspravama o opsegu Slavonije u kasnom srednjem vijeku na primjeru pavlinskih samostana"

Hrvoje Kekez, "Prometna povezanost srednjovjekovne Slavonije: primjer skele na rijeci Savi kod Gradiške"

Diskusija

Pauza - 15 minuta

17:30-18:45 IV. sesija: Srednji i rani novi vijek

Moderator: Hrvoje Kekez

Krešimir Regan i Dubravka Latinčić, "Percepcija upravno-teritorijalnog položaja srednjovjekovne Slavonije u međunarodnim povijesnim atlasima"

Melina Rokai, "Slavonija u delima engleskih i britanskih putnika od srednjeg veka do modernog doba"

Hrvoje Petrović, "Slavonija, kolijevka hrvatstva" – Kritika samorazumljivosti višestoljetnog postojanja hrvatske nacije na području suvremene Slavonije"

Diskusija

Petak, 22. listopada 2021.

10.00-11:15 V. sesija: Osmanska Slavonija

Moderator: Milan Vrbanus

Dino Mujadžević, "Pojam Slavonije u osmanskim narativnim izvorima (16-17. st.)"

Anđelko Vlašić, "Kako su Osmanlije nazivali Slavoniju? Osmansko administrativno nazivlje za prostor ranonovovjekovne Slavonije"

Elma Korić, "Slavonija na jednoj koloriranoj osmanskoj karti s početka 18. stoljeća"

Diskusija

Pauza - 15 minuta

11:30-12:45 VI. sesija: Rani novi vijek I

Moderator: Anđelko Vlašić

Szabolcs Varga, "Slavonija u raspravama ugarskog sabora u Požunu u ranom novom vijeku"

Robert Skenderović, "O pojmu Slavonije u korespondenciji franjevacu Bosne Srebrene u 17. i prvoj polovici 18. stoljeća"

Goran Dejanović, "Okolnosti prve polovice 17. stoljeća u Slavoniji prema putopisu Evlije Čelebije i zapisima Jurja Ratkaja"

Diskusija

13.00 - Zajednički ručak za sudionike skupa

15.00-16:45 VII. sesija: Rani novi vijek II

Moderator: Robert Skenderović

Milan Vrbanus, "Utjecaj pograničnog položaja na razvoj gospodarstva u Slavoniji tijekom prve polovine 18. stoljeća"

Ante Grubišić, "Razdjelnica i poveznica Slavonije i Srijema - prostor grada Vukovara na planovima do kraja feudalizma"

Pavao Nujić, "Slavonija u vojnim popisima Petrovaradinske pukovnije 18. stoljeća"

Vladan Gavrilović, "Pakračka eparhija krajem XVIII. veka"

Diskusija

Zatvaranje skupa

SAŽECI IZLAGANJA

dr. sc. Mladen ANČIĆ, redoviti profesor

Sveučilište u Zadru, Zadar

e-mail: mancic55@hotmail.hr

Što je Sclauonia herceške titule u 12. i 13. stoljeću

< What is Sclauonia of the ducal title in the 12th and 13th centuries? >

Autor raščlanjuje postanak institucije „hrvatskoga hercega“ (*dux Dalmacie et Croatiae; dux totius Sclauoniae*) i dovodi ga u svezu sa starijom ugarskom institucijom „urama“, pri čemu je teritorijalni okvir ranosrednjovjekovnog Hrvatskog Kraljevstva nakon 1102. godine poslužio kao osnovica transformacije te starije institucije, koju svakako valja staviti i u kontekst razvoja institucije „apanaže“ za pripadnike vladajuće dinastije u drugim dijelovima srednjovjekovne Europe. K tomu autor upozorava kako ta transformacija nije bila jednostavna jer se vremenom jurisdikcija „hercega“ proširila i na krajeve koji nisu prvotno pripadali Hrvatskom Kraljevstvu (današnja „istočna Slavonija“, odnosno krajevi istočno od Požege; županija Zala). Autor s time u svezu dovodi neustaljenost oblika herceške titule i naizgled međusobnu zamjenjivost pojmova *Dalmatia et Croatia* i *totius Sclauonia* te upozorava kako još uvijek nije moguće razriješiti sve dvojbe glede takvoga stanja zbog nedostatka relevantnih vrela.

U drugom dijelu izlaganja autor ukazuje na to da se od 70-ih godina 13. stoljeća, nakon što se institucija „hercega“ jednostavno „ugasila“ (uz kratko razdoblje kad ju koristi budući kralj Andrija III.), pojam *totius Sclauonia* počeo koristiti u novom, restriktivnom značenju povezanom s institucijom bana. Tim se pojmom zapravo sada označuje „kraljevina“ („područje vladanja“, *regnum*) koja će vremenom postati jedna od sastavnih jedinica „Trojedne Kraljevine“.

Ključne riječi: srednji vijek, Slavonija, Kraljevina Hrvatska, institucije vlasti, etnički diskurs.

dr. sc. Stanko ANDRIĆ, znanstveni savjetnik

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

e-mail: stanko.andric@hips.hr

Ime i pojam ‘Slavonija’ u ranom srednjem vijeku (do 1100.)

< Name and concept of ‘Slavonia’ in the early Middle Ages (until AD 1100) >

Etonim “Slaveni” pojavljuje se najprije u izvorima iz 6. stoljeća, poteklina s istočnorimskog kulturnog područja, i to na grčkom jeziku kod Prokopija iz Cezareje i na latinskom kod Jordana. Horonim izveden od toga etnonima, tj. vlastita imenica sa značenjem “slavenska zemlja”, prvi put je zabilježen na grčkom jeziku, u obliku *Σκλαυηνία*, kod ranobizantskog kroničara Teofilakta Simokate, koji je pisao u prvoj polovici 7. stoljeća. Teritorijalni pojam Sklavenija/Sklavinija zaživio je u punoj mjeri u Bizantu ipak kasnije, počevši od ranog 9. stoljeća, kada ga prvi koristi kroničar Teofan Konfesor. Na latinskom se istoznačan i vrlo sličan horonim pojavljuje prvi put u drugoj polovici 8. stoljeća u *Životopisu sv. Willibalda*, u izričaju koji glasi *in Slawinia terrae*, a odnosi se na područje na Peloponezu. I sljedeći najraniji latinski primjer povezan je s bizantskom upotrebom termina, a nalazi se u latinskoj verziji pisma cara Mihaela II caru Ludoviku Pobožnom iz 824. Tu se u nabrananju bizantskih zemalja spominju i “okolne Sklavinije” (*et circumiacentibus Sclaviniis*), što je množina karakteristična za bizantsku upotrebu termina kao generičkog horonima i potom kao političkog pojma, više nego kao zemljopisnog vlastitog imena u pravom smislu.

Oko prijeloma 8. i 9. stoljeća, neovisno o bizantskoj terminologiji, pojavljuju se latinske riječi za ‘slavensku zemlju’ i u tekstovima karolinške pisane kulture, i to kao naziv za slavenske zemlje u istočnom susjedstvu franačke države. Oblik koji je neko vrijeme mjerodavan u jednoj (sjevernijoj) grani franačkog pisanja o Slavenima glasio je *Sclavania*. Najranija je njegova potvrda spomen veletske zemlje kao dijela “Sklavanije” (*partibus Sclavaniae, quorum vocabulum est Wilze*),

u opisu pohoda Karla Velikog poduzetog 789. u krajeve istočno od donje Labe, koji donosi najstariji Franački kraljevski ljetopis (poznat i kao Ljetopis iz Lorscha); stilska redakcija u kojoj je došao do nas na tom je ljetopisu napravljena oko 820. Isti oblik donosi i istočnofranački Fuldski ljetopis kad za godinu 895. daje vijest o češkim knezovima iz "Sklavanije" (*de Sclavania omnes duces Boemanorum*). Jedna povelja cara Otona III izdana je 1000. godine "u Sklavaniji u gradu Gnieznu" (*in Sclavania in civitate Gnesni*). Od tog se oblika izvode i pridjevi pa tako Widukind iz Corveya u svojoj Saskoj povijesti oko 970. ima izričaje kao *Sclavanica lingua* i *Sclavanicum bellum*, a u zajedničkoj povelji pape Silvestra II i cara Oton III iz 1001. spominje se *monasterium sancte Marie Sclavanensis provincie*. Još i kod kroničara Adama Bremenskog, u njegovoj *Povijesti biskupa hamburške crkve*, sastavljenoj oko 1080, brojnim javljanjima posve prevladava oblik *Sclavania*. Taj je pisac dao i prostornu definiciju "Sklavanije" s etnografskim opisom, iz kojih se vidi da se pod Sklavanijom mislilo na gotovo sve zemlje nastanjene Slavenima koje danas zovemo zapadnima, od Češke do Baltičkog mora, uključujući Poljsku.

Istodobno se, u doticajima sa Slavenima na jugoistočnim granicama germanskog Carstva, za slavenske zemlje ustalio oblik *Sclavinia*. Tako se u poveljama cara Ludovika Pobožnog iz 824. i 837. spominju mjesta *in finibus Sclavinie* i *in Sclavinia* koja spadaju u današnju zapadnu Korušku i Donju Austriju, a tada su ležala na području pograničnih pokrajina (maraka) Franačkog Carstva što su se stvarale na zemljištu nekadašnje slavenske države Karantanije. Oblik *Sclavinia* koristi se i u poznatom spisu Salcburške biskupije naslovljenom *Obraćanje Bavaraca i Karantanaca* (sastavljen između 870. i 880). Tu se "Sklavinijom" izričito naziva "područje Karantanije i donje Panonije", odnosno "pokrajina Karantanaca i krajevi koji s njima graniče na zapadnoj strani rijeke Drave sve do Dravina utoka u Dunav". Osim Karantanske ili Koruške marke u "Sklaviniju" se tu, dakle, računala i zemlja koju se u to vrijeme nazivalo Donjom Panonijom. Ime "Sklavinija" tako se prvi put javlja u neposrednom susjedstvu onih krajeva južno od Drave koji će u kasnijim stoljećima prisvojiti ime Slavonija kao svoje vlastito. Također u vezi s područjima jugo-

istočnih franačkih maraka spominje se ime *Sclavinia* i u poveljama kraljeva Karlomana Bavarskog i Arnulfa Koruškog u kasnom 9. stoljeću.

Na najjužnijem dijelu istočnog oboda Karolinškog Carstva, uz Jadransko more, zemlje nastanjene Slavenima prvi put se latinskom riječju koja to znači nazivaju u posredno sačuvanom dokumentu kralja Ludovika II Njemačkog iz 871. To je pismo u kojem, uz ostalo, Ludovik optužuje bizantskog cara Bazilija I Makedonca da je njegova vojska poharala zemlje i “pučanstvo naše Sklavenije” (*populus Sclaveniae nostrae*) dok je brodovlje tih Slavena sudjelovalo u oslobađanju Barija na talijanskoj strani Jadrana od saracenske okupacije. Podatak se vjerojatno odnosi na hrvatsku kneževinu koja je tada priznavala franačku vrhovnu vlast. Imenski oblik *Sclavenia* nalazimo poslije i u *Mletačkoj kronici* (poč. 11. st.) Ivana Đakona, gdje se u sklopu povijesti duždeva iz prve polovice 9. stoljeća u dva navrata spominje *Sclavenia* kao zemlja oko Zadra i Splita u kojoj 839. vlada knez Mislav. Latinska imena za tamošnju ‘slavensku zemlju’ nalaze se i u dvama pismima pape Ivana X upućenima vjerojatno 925. splitskom nadbiskupu Ivanu, hrvatskom kralju Tomislavu i humskom knezu Mihaelu. U prvom se od njih javlja izričaj *per Sclaviniam terram*, a u drugom *per Slavoniam et Dalmatiam*. I to su pouzdani rani primjeri u kojima se zemlje na istočnoj strani Jadrana zovu latinskom riječju koja znači ‘slavenska zemlja’, ali njezini točni oblici u danim slučajevima nisu pouzdani jer su se spomenuta pisma sačuvala samo u prijepisima iz 16. stoljeća ili mlađim. Osobito je pritom dvojbena oblik *Slavonia*, koji se u tekstovima ustaljuje tek znatno kasnije.

Najkraći oblik horonima, *Sclavia*, pojavljuje se najprije u njemačkoj, upravo saskoj ljetopisnoj tradiciji, oko početka 11. stoljeća. Nalazi ga se, tako, u Ljetopisu iz Quedlinburga (sastavljen od 1008. do oko 1030) i u složenom Ljetopisu iz Hildesheima (pisan od oko 1000. do oko 1140). Imenom *Sclavia* tu se, jednako kao i ranijim imenom *Sclavania*, označavaju različite slavenske zemlje na sjeveroistočnim rubovima Carstva. To će ime, u varijantama *Sclavia* i *Slavia*, ostati

u uporabi i u sljedećim stoljećima, premda sve više u sjeni oblika *Sclavonia/Slavonia*,

Ime *Sclavonia/Slavonia* pojavljuje se u pisanim dokumentima nešto prije imena *Sclavia*, u kasnom 10. stoljeću, i to najprije u vladarskim diplomama. Najraniji primjer mogla bi biti povelja cara Otona II iz 975. kojom se potvrđuju posjedi njegove majke što se nalaze “u Elzasu, Franačkoj, Tiringiji, Saskoj i Slavoniji” (*in Elesazia videlicet, Francia, Turingia, Saxonia, Slauonia*). Pod Slavonijom se tu misli na neku od slavenskih pokrajina što su kao istočne marke u to vrijeme već bile vezane uz Sasku. Zanimljivo je da je tu odmah zapisana inačica bez grafema *c* (glas *k*), što u to vrijeme još nije bilo uobičajeno. Još jedna vjerodostojna povelja Otona III, iz 981, spominje posjede *in partibus Sclauonie*, koji su ležali na području kasnije Brandenburške marke. I njemački kralj (poslije car) Henrik II u povelji iz 1004. spominje svoj predstojeći vojni pohod *in Sclavoniam*, misleći pod time na Poljsku. Bernon, opat samostana Reichenau, hvalio je oko 1045. umijeće kralja (budućeg cara) Henrika III da upravlja raznim pokorenim zemljama, među kojima na prvom mjestu navodi “Češku i svekoliki rod Slavoniju” (*Bohemia totaque gens Slavonia*). Imenom “Slavonija” tu se ne označava zemlja, nego pleme ili (na) rod, upravo ‘slavenstvo’. (Oblik bez grafema *c* nije pouzdan, jer se opatovo pismo sačuvalo samo u prijepisu iz ranog 17. stoljeća.)

I hagiografski tekstovi što su nastali oko 1000. godine rabe oblik *Sclavonia* i njegove izvedenice. Tako prva rečenica *Života sv. Adalberta, praškog biskupa* glasi: “Ima mjesto u krajevima Njemačke, bogato dobrima, vrlo moćno oružjem i žestokim muževima, koje žitelji nazivaju imenom Sklavonija” (*Est locus in partibus Germaniae, dives opibus, prepotens armis ferocibusque viris, quem incole Sclavoniam cognomine dicunt*). Tekst se u nastavku usredotočuje na zemlju koju nastanjuju Česi. Biskup Bruno iz Querfurta u djelu *Život ili mučeništvo petorice braće* (sastavljeno između 1005. i 1009) također redovito rabi ime *Sclavonia* govoreći o Poljskoj. I u *Životu sv. Romualda* koji je oko 1040. sastavio talijanski redovnik Petar Damjan koristi se pridjev *Sclavonicus*, također u vezi sa zapadnoslavenskim zemljama.

Kroničari se također u 11. stoljeću priklanjaju imenu *Sclavonia*. Neće biti slučajno što spomenuti Kvedlinburški ljetopis u bilježenju događaja do 1000. godine ima oblik *Sclavia*, a za one nakon toga *Sclavonia*. Biskup Thietmar iz Merseburga u svojoj *Kronici* (sastavljenoj 1012-1018) mnogokratno rabi pridjev *Sclavonica* i prilog *Sclavonice*. Spomenuti Adam Bremenski, uz inačicu *Sclavania* koja kod njega izrazito prevladava, koristi više puta i oblik *Sclavonia*, bez ikakve značenjske razlike. U pismu češkom knezu (poslije prvom kralju) Vratislavu II iz 1080, papa Grgur VII govori o *Sclavonica lingua* u bogoslužju.

Za manje od jednog stoljeća otkako se prvi put pojavio, imenski oblik *Sclavonia* nametnuo se kao glavna varijanta latinske riječi za 'slavensku zemlju'. Kao i kod drugih varijanata, tom se riječju s jedne strane označavaju slavenske zemlje u pobliže neodređenu zemljopisnom smislu, to jest više njih ili čak ukupnost svijuju; a s druge strane moglo se pod njom misliti i na koju određenu zemlju Slavenâ, pri čemu se tek iz konteksta dotične uporabe imena vidi o kojoj se radi. Tako se u nekoliko izvora iz druge polovice 11. stoljeća pod imenom *Sclavonia* govori o zemlji pod vlašću hrvatskih kraljeva. Spomenuti Petar Damjan u dvama pismima iz 1058. i oko 1060. spominje osorskog biskupa Petra ili Gaudencija koji se odrekao biskupske časti i "iz Slavonskog Kraljevstva" otplovio u Italiju (*de Sclavonico regno Italiam navigans*). U znamenitom pismu montekasinskom opatu Oderiziju, vjerojatno iz 1091, ugarski kralj Ladislav I izjavljuje da je "stekao već gotovo cijelu Sklavoniju" (*Sclavoniam iam fere totam acquisivi*) pa da se stoga on i opat mogu ubuduće ophoditi jedan s drugim kao susjedi. Sudionik i kroničar Prvog križarskog rata Raymond d'Aguilers, autor *Povijesti Franaka koji su zauzeli Jeruzalem* (napisana između 1099. i 1101), u razmjerno potanku opisu prolaska provansalske križarske vojske i hodočasnika kroz zaleđe istočnojadranske obale u zimu 1095-1096. naziva tu zemlju *Sclavonia*, a ona se po njemu završava između Skadra i Drača.

Ključne riječi: *Sclavinia, Sclavenia, Sclavania, Sclavia, Sclavonia*, slavenske zemlje, rani srednji vijek.

dr. sc. Gábor BARABÁS, docent

Sveučilište u Pečuhu, Filozofski fakultet, Pečuh

e-mail: barabas.gabor@pte.hu

Hungarian Royal Princes and Slavonia in the 13th Century. The Province of the Heir to the Throne?

< Ugarski kraljevići i Slavonija u 13. stoljeću: pokrajina nasljednika prijestolja? >

The end of the 12th century and the outset of the 13th is marked by the war between the Hungarian king, Emeric, and his younger brother Andrew, who occupied the territories of Dalmatia and Croatia and called himself their duke in his charters. Two decades later the firstborn son of King Andrew II, Prince Béla received the aforementioned provinces by the grace of his father. He was the first Hungarian ruler, who introduced a new title to describe his rule as duke within the realm of Saint Stephen: *dux totius Sclavonie*, the duke of whole Slavonia. The Hungarian monarch made a change though soon afterwards in the structure of his realm, and replaced his firstborn son with his younger brother, Prince Coloman, and transferred Béla to Transylvania. Coloman established his rule as duke of whole Slavonia, but in fact never attempted to create separate rule. King Béla IV gave the title after the death of his sibling to his eldest son, Stephen (later king of Hungary as Stephen V), yet seemingly he followed his father's footsteps and eventually transferred the firstborn son to Transylvania and gave the rule over Slavonia to his younger son, Prince Béla. It is believed that a practice evolved from the second half of the 12th century that the southern provinces (Dalmatia, Croatia, Slavonia, later as the whole Slavonia) belonged to the heir to the throne – to offer an anachronistic comparison – forming an equivalent of the *principality of Wales* in the Hungarian kingdom. There is no written evidence of such regulation, but the practice seems to support the theory. Therefore, the two occasions when the province was taken from the heir and given to the second son are of great importance, especially because in both cases there

were feuds between the king and the firstborn son, in the case of Béla IV and Stephen even an open war broke out afterwards.

Key words: medieval Slavonia, Medieval Hungary, 13th century, duke of whole Slavonia.

Goran DEJANOVIĆ, mag. educ. hist.

Fakultet hrvatskih studija, Zagreb

e-mail: gdejanovi@hrstud.hr

Okolnosti prve polovice 17. stoljeća u Slavoniji prema putopisu Evlije Čelebije i zapisima Jurja Rattkaya

< Circumstances in Slavonia in the first half of the 17th century according to the travelogue of Evliya Çelebi and the records of Juraj Rattkay >

U izlaganju će se komparativnim historiografskim pristupom usporediti dvoje suvremenika koji su zapisima i putopisima nastojali ovjekovječiti tadašnju stvarnost. Kroz različite stilove pisanja i bilježenje događaja, razmotrit će se i dati kritika njihovom poimanju geografskoga prostora Slavonije te će se na odabranim političkim i ratnim događajima prve polovice 17. stoljeća usporediti njihova sličnost, objektivnost i točnost pri izvještavanju. Samim tim otkrit će se slojevitost ove tematike i nazrijeti moguća druga istraživanja, a kroz usporedbu opisa Nikole VII. Zrinskoga nastojat će se zaokružiti cjelina izlaganja.

Ključne riječi: Slavonija, Evlija Čelebi, Juraj Rattkay, 17. stoljeće, historiografska komparacija, Nikola VII. Zrinski.

dr. sc. Vladan GAVRILOVIĆ, redovni profesor

Filozofski fakultet Univeziteta u Novom Sadu, Novi Sad

e-mail: gavra1@yahoo.com

Pakračka eparhija krajem XVIII veka

< Eparchy of Pakrac at the end of the 18th century >

Pakračka eparhija je svojim opsegom obuhvatala ponajviše delove Slavonije u današnjem njenom značenju. Razmotrićemo mitropolijski sumarni popis iz 1797. godine, koji je imao različitu strukturalnu osnovu. Bazirali smo se na podacima o broju pravoslavnih stanovnika u Eparhiji, odnosno njenim protoprezviteratima, broju domova u kojima su stanovali, kao i kategoriji odlaska (obaveznog ili dobrovoljnog) u vojne jedinice Monarhije. Smatramo da će rezultati ovog našeg rada koristiti ukupnom demografskom pogledu rasporeda i utvrđivanja brojnosti pravoslavnog stanovništva u Monarhiji, naravno na teritoriji ove Eparhije, kao i postavljanju novih pitanja i istraživanja o strukturi pravoslavnog stanovništva, njegove veće ili manje naseljenosti pojedinih oblasti sadašnje Slavonije, kao i njegove formacije u vojnim jedinicama Monarhije.

Ključne reči: Pakračka eparhija, Slavonija, pravoslavni, demografija.

prof. Ante GRUBIŠIĆ, muzejski savjetnik

Muzej Slavonije, Osijek

e-mail: ante.grubisic@mso.hr

Razdjelnica i poveznica Slavonije i Srijema - Prostor grada Vukovara na planovima do kraja feudalizma

< Dividing and meeting point between Slavonia and Syrmia: the area of the city of Vukovar on city maps until the end of feudalism >

Opsegom i sadržajem gradski prostor Vukovara promijenio se iz osnove u 18. stoljeću. Promjena opsega najbolje se očituje u protezanju imena grada na opustjela područja nekoliko susjednih sela na

desnoj obali rijeke Vuke nakon osmanskog razdoblja, što je sinonim širenja i stvaranja velikog gradskog područja, zbog čvrste povezanosti s ruralnom okolicom, bolje reći - hatara. Sadržajno, najuočljivija promjena jest urbanističko širenje grada „priko Čuprije“, na lijevu, krajem 17. i početkom 18. stoljeća, potpuno pustu obalu Vuke, što je, s obzirom na ovu rijeku kao uvriježenu i najjasniju granicu dviju velikih geografskih regija, označilo prelazak Vukovara u Slavoniju. Uz niz rafiniranih razlika između *neo* i *vetero* Vukovara, on će kao jedinstvena gradska cjelina u kojoj je komorsko, vlastelinsko i županijsko središte sve više širiti svoj utjecaj. Na rubu Slavonije i početku Srijema, posljednji i prvi, gradski prostor Vukovara istinska je poveznica ovih dviju geografskih regija Istočne Hrvatske. Sretnom okolnošću, sačuvano je nekoliko planova Vukovara od kraja 17. do početka 19. stoljeća (od vojne do civilne kartografije), na temelju kojih se može pratiti prostorni razvoj grada i dobiti vjerna slika prostora, dopunjena arhivskim izvorima. Kako se radi o počecima moderne kartografije na našim prostorima, pa je tako jedan od planova Vukovara u starijim radovima proglašavan „najstarijim tlocrtom nekog grada u Hrvatskoj“, oni, kao jedni od najstarijih i za neka razdoblja jedini, predstavljaju veliku vrijednost za nacionalnu povijest kartografije.

Ključne riječi: Vukovar, rani novi vijek, moderna kartografija, Slavonija, Srijem.

dr. sc. Hrvoje KEKEZ, izvanredni profesor

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

e-mail: hrvoje.kekez@unicath.hr

Prometna povezanost srednjovjekovne Slavonije: primjer skele na rijeci Savi kod Gradiške

**< Traffic connections of medieval Slavonia: the example of a
ferry on the river Sava near Gradiška >**

Prometne veze, tj. prometna povezanost uopće, jedan su od važnijih elementa poimanja nekoga teritorija, tj. ceste ili pak riječni plovni

putovi bitan su segmenata kulturnog krajolika, kako inače, tako i u srednjem vijeku. Zbog tehnoloških ograničenja upravo su prelasci rijeka, bilo skelom ili preko gaza (rjeđe preko mosta), u srednjem vijeku bili često neuralgične točke srednjovjekovnih komunikacija, te je njihova strateška važnost često dolazila do izražaja. Prostor koji se u srednjem vijeku može definirati kao Slavonija uvelike je bio definiran rijekama Savom i Dravom, te prijelazima tih rijeka koji su utjecali ne samo na političke, društvene i gospodarske odnose, već često i na svakodnevni život tadašnjih stanovnika. Jedan od prijelaza preko rijeke Save na prostoru srednjovjekovne Slavonije bila je i skela kod Donje Gradiške (*Alsogradisca*). Stoga će autor u ovom izlaganju nastojati proučiti i rekonstruirati prometnu povezanost te skele na rijeci Savi u razdoblju od kraja 13. do sredine 16. stoljeća (*case study*), tj. Rekonstruirati pravce cesta koje su vodile na jug i na sjever od ovog savskog prijelaza. Polazeći od pretpostavke da su se pravci srednjovjekovnih cesta na tome prostoru u većoj mjeri podudarali antičkim prometnim pravcima, baš kao i onima u vrijeme osmanske vlasti na tome prostoru u razdoblju od prve polovice 16. do izmaka 17. stoljeća, prikazati će se dosadašnje spoznaje o trasama antičkih cesta baš kao i prikaze cesta na tome prostoru u doba osmanske vlasti na kartografskim izvorima nastalima neposredno nakon uzmicanja Osmanlija sa prostora Savsko-dravskog međurječja koncem 17. stoljeća. Pronađeni i proučeni podaci korelirat će se sa vijestima o cestama iz različitih, poglavito diplomatskih izvora, koji svjedoče o promatranom prostoru poglavito u razdoblju srednjega vijeka. S druge strane, autor će analizirati geostratešku važnost skele kod Donje Gradiške od konca 13. do sredine 16. stoljeća razmatrajući je u širem prostornom kontekstu veza prostora Savsko-dravskog međurječja i srednjovjekovne Bosne, ali i analizirajući kako se položaj prometne veze odrazio na razvoj naselja koje je postojalo na prostoru današnje Stare Gradiške u promatranom vremenskom periodu. I konačno, na temelju malobrojnih izvora autor će nastojat prikazati prostorni razmještaj aglomeracije koja je postojala na tome prostoru u promatranom razdoblju.

Ključne riječi: Donja (Stara) Gradiška, razvijeni i kasni srednji vijek, rijeka Sava, skela na rijeci, geostrateška važnost, srednjovjekovne ceste, aglomeracija.

dr. sc. Elma KORIC, viša znanstvena suradnica

Orijentalni institut Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

e-mail: elkoric@yahoo.com

Slavonija na jednoj koloriranoj osmanskoj karti s početka 18. stoljeća

< Slavonia on a colored Ottoman map from the beginning of the 18th century >

Kartografski prikazi osmanskog porijekla iz perioda ranog novog vijeka na kojima je prikazana Slavonija iznimno su rijetki. Kao izvor za pisanje ovoga izlaganja primarno će poslužiti jedna kolorirana osmanska karta iz 18. stoljeća, koja je pohranjena u Ratnom arhivu u Beču. Prema navodima u historiografiji, karta je dio ratnog plijena koji je dospio u austrijske ruke nakon osmanskog poraza kod Petrovaradina (1716.) i potiče iz ostavštine Eugena Savojskog. Toponimi, hidronimi i ostale bilješke na karti ubilježeni su arapskom grafijom. Vjerovatno je to razlog zbog kojega do skora nije bila predmet detaljnije analize iako je odranije poznata u regionalnoj historiografiji. U izlaganju će biti predstavljen jedan isječak spomenute karte na kojemu je prikazana Slavonija, kao jedinstvena cjelina (*Memleket-i Sklaviniya*), sa jasno ubilježenim granicama. Prostor Slavonije obuhvata i cijelo područje Srijema (*İşkrem*), omeđen je vodotocima Drape i Save te jednim dijelom Dunava. Na prostoru Slavonije ubilježene su najvažnije utvrde i gradovi kao i drugi interesantni sadržaji.

Ključne riječi: Osmansko carstvo, rani novi vijek, kartografija, Slavonija, Srijem, granice.

dr. sc. Tamás KÖRMENDI, izvanredni profesor

Sveučilište Eötvös Loránd, Filozofski fakultet, Budimpešta

e-mail: kormendi.tamas@btk.elte.hu

The struggle of King Emeric of Hungary and Duke Andrew in Slavonia

<Borba ugarskog kralja Emerika i hercega Andrije u Slavoniji>

The rivalry between the two sons of King Béla III of Hungary from 1197 to 1203 is a much debated series of events of the history of the Kingdom of Hungary and Croatia during the Árpáadian period. Their struggle was extended even on the Adriatic coastline and is much reflected in Dalmatian charters. We know however much less about the Slavonian issues. Our paper is an attempt to fill this gap. There are some interesting details.

1) On the one hand, Duke Andrew issued donational charters to Slavonian beneficiaries only when the matter was related to the bishopric of Zagreb or to the members of the chapter. On the other hand, King Emeric did grant Slavonian properties to other people too, although only on one occasion. Does this difference mean that the duke only could influence ecclesiastical matters in Slavonia between 1197 and 1203?

2) Most of the solemn privileges for the bishopric of Zagreb are granted by Emeric. It is the king (and always the king alone) who declares concessions of rights and who confirms the older donations and possessions of the bishopric. But when the same King Emeric grants *new* estates to the bishopric of Zagreb in 1201, he immediately feels it necessary to ask for the consent of Duke Andrew. Does this suggest that the actual territorial power over Slavonia belonged to the duke? Or was it simply Bishop Dominic of Zagreb who wished to have the consent of both of the rivalling brothers?

3) Duke Andrew granted some jurisdictional privileges to the peoples of the bishopric of Zagreb in 1198, he donated possessions to the dean of the chapter in 1200, and acted as supreme judge in a judiciary affair of the bishopric concerning an estate in *Graboniza*.

Andrew confirms — or, in fact, re-donates — to the bishopric the island of Cagnis in the river Sava, an estate which had already been given to them by the king as well. It seems very much as if Duke Andrew exercised authority over Slavonia in everyday life, but unlike in Dalmatia, he had much less influence on matters of ecclesiastical government. We must consider the possibility that before 1200 he extended his rule over Slavonia in such a way that it was not reflected in his ducal intitulations. But then again, how could he do this and why did he not call himself the Duke of Slavonia in his charters?

Key words: Kingdom of Hungary, Croatia, Slavonia, king Emeric, duke Andrew, bishopric of Zagreb

dr. sc. Ivan MAJNARIĆ, izvanredni profesor

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

e-mail: ivan.majnaric@unicath.hr

Zemlje i Kraljevina: o historiografskom nazivu države u svjetlu kasnosrednjovjekovne političke teorije

< Lands and Kingdom: on the historiographical name of a state in the light of the late medieval political theory >

Prateći razvoj kasnosrednjovjekovne političke teorije izlaganje će problematizirati historiografsku uporabu nazivlja za kasnosrednjovjekovnu srednjoeuropsku kompozitnu kraljevinu. Pozornost će se pritom granati u dva smjera. Najprije će se sagledati anakronost uporabe naziva Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo (i sličnih inačica) kao historiografskog *terminus technicus*. Potom će se na osnovi kasnosrednjovjekovne političke teorije – osobito one o procesu gradnje države i u prizmi istraživanja Wima Blockmansa – te rabeći historijsku teoriju kompozitne kraljevine ukazati na svrhovitost uporabe naziva Zemlje Krune sv. Stjepana za područje vlasti anžuvinskih vladara i njihovih nasljednika. Povrh toga ukazat će se na funkcionalnost istodobne uporabe tog naziva i/ili naziva pojedinih dijelova kom-

pozitne države (poput Kraljevina Dalmacija i Hrvatska, Kraljevina Hrvatska, Kraljevina Slavonija, itd.), ali i na početke značenjske transformacije naziva Kraljevina Ugarska.

Ključne riječi: kasnosrednjovjekovna politička teorija, kompozitna kraljevina, Zemlje Krune sv. Stjepana, historiografija, nazivlje.

dr. sc. Dino MUJADŽEVIĆ, viši znanstveni suradnik

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

e-mail: dino.mujadzevic@hu-berlin.de

Pojam Slavonije u osmanskim narativnim izvorima (16-17. st.)

< The notion of Slavonia in Ottoman narrative sources (16th-17th centuries) >

U radu se na temelju osmanskih, dijelom neobjavljenih, narativnih izvora, prvenstveno historiografije ali i putopisa i geografskih djela, istražuje što su Osmanlije podrazumijevali pod pojmom Slavonija u razdoblju koje započinje početkom 16. stoljeća s prvim spomenom Slavonije u djelu *Povijest osmanske dinastije* kroničara Kemal-paša-zade, a završava s prikazom Slavonije u više geografskih djela Ebu Bekra Damaščanina krajem 17. st, koje se poklapa i s prestankom osmanske vlasti u današnjoj Slavoniji. U radu će se posebna pažnja posvetiti okolnostima širenja/premještanja teritorija pod kojim se podrazumijevala Slavonija u ovim izvorima, sa zapada prema istoku, te porijeklo i učestalost korištenja osmanskih naziva za Slavoniju onoga vremena (*Islovin, Isqlavonya*). Također, pokušat će se rekonstruirati izvori za informacije o Slavoniji u osmanskim narativnim izvorima, koji su uključivali informatore, starije osmanske narativne izvore i vlastiti uvid autora, ali u 17. st. sve više i zapadna, osobito kartografska, vrela.

Ključne riječi: Slavonija, Osmansko Carstvo, narativni izvori, historiografija, putopisi, geografska djela.

dr. sc. Antun NEKIĆ, docent

Sveučilište u Zadru, Zadar

e-mail: ag.nekic@gmail.com

***Slavonia* do sredine 14. stoljeća**

< *Slavonia* until the mid-14th century >

Polazišna točka ovog izlaganja jest da se u 13. stoljeću počinje uočavati jasnije izdvajanje i oblikovanje prostora koji držimo „srednjovjekovnom Slavonijom“ kao zasebnog područja upravljanja, da bi taj prostor do sredine 14. stoljeća dobio čvrste konture, kako u pogledu imena, tako i u pogledu opsega i unutrašnjih administrativnih podjela. Temelje za svaku raščlambu pritom je postavio Lujo Margetić, no danas se njegovi rezultati mogu značajno nadopuniti i modificirati. Pritom naglasak stavljam na činjenicu da je pojam *Slavonia* višeznačan, ali još više na to da prostor „srednjovjekovne Slavonije“ zapravo još nema ime barem do sredine 13. stoljeća, već ga se označava kroz dominantne toponime, kako npr. vidimo 1243. u miru između Babonića i Senja, kada se naspram plemića iz *Chroacia* navode plemići *ultra Gozd*, kao i u banovom privilegiju Križevcima iz 1252., kada su Drava i Gvozd međaši prostora. Od toga vremena se pak može zapaziti kako prostor „srednjovjekovne Slavonije“ počinje oblikovati kao *Land*, sa specifičnim običajima (*consuetudines*), što će kulminirati 1273., a u tom procesu se pojam *Slavonia* počinje jasnije vezivati upravo uz prostor „srednjovjekovne Slavonije“. No, doba oligarha značajno će utjecati na oblikovanje zajednice slavonskog plemstva, te unutarnje podjele tog prostora, pri čemu će teritorijalne oblasti Babonića i Gisingovaca i granica među njima postati okvir za podjelu „srednjovjekovne Slavonije“ na prostor između Drave i Save te Save i Gvozda, kako se to formulira u izvornom materijalu, odnosno na prostor Zagrebačke i Križevačke županije, tragovi čega se vide već u privilegiju bana Mateja iz 1273.

Ključne riječi: *Slavonia*, *consuetudines*, oligarsi, plemićka zajednica.

dr. sc. Pavao NUJIC, asistent

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek
e-mail: pnujic@foozos.hr

Slavonija u vojnim popisima Petrovaradinske pukovnije 18. stoljeća

< Slavonia in the military conscriptions of the Petrovaradin Regiment of the 18th century >

Petrovaradinska krajiška pješačka pukovnija uspostavljena je na prostoru Srijema 1747. godine tijekom reorganizacije Vojne krajine i uvođenja pukovnijskog sustava. Bila je integralnim dijelom Slavonske vojne krajine sa sjedištem glavnog zapovjedništva u Osijeku, premda se geografski nije nalazila u Slavoniji. Međutim, presudnu ulogu u organizaciji imali su politički i državno-pravni argumenti temeljeni na tradiciji Kraljevine Slavonije. Pukovnija je tijekom druge polovice 18. stoljeća provela nekoliko detaljnih popisa aktivnog vojnog stanja, a na temelju kojih se uviđa perspektiva vojnih vlasti prema definiraju i utvrđivanju zemaljskih cjelina kao što su 'Slavonija', 'Srijem', 'Hrvatska' itd. te njihova fluidnost u vremenskoj perspektivi. Premda je bila dijelom Slavonske vojne krajine, sama pukovnija određivana je kao 'Srijemska', čime se jasno geografski pozicionirala. Međutim, pogledano na niže razine, poput satnijskih, seoskih i pojedinačnih (samih krajišnika i časnika), distinkcija postaje značajno slabije izražena. Jedan od ključnih izvora u ovome pogledu je stavka podrijetla popisanih aktivnih krajišnika prema zemaljskoj kategoriji, gdje su zabilježene značajne razlike kroz vremensko razdoblje u definiranju granica i opsega 'Slavonije' i 'Srijema'. Zemaljska pripadnost i podrijetlo aktivnih krajišnika i časnika bila je jedna od najvažnijih stavki koje su vojne vlasti bilježile u svakome od promatranih popisa, odmah uz religijsku pripadnost i životnu dob.

Ključne riječi: Petrovaradinska pukovnija, Slavonija, Srijem, Slavonska vojna krajina, 18. stoljeće.

Hrvoje PETROVIĆ, mag. educ. hist. et paed.

SOS Dječje selo - Podružnica SOS Zajednica mladih Osijek, Osijek

e-mail: hrvoje.petrovic86@gmail.com

„Slavonijo, kolijevko hrvatstva“? Kritika samorazumljivosti višestoljetnog postojanja hrvatske nacije na području suvremene Slavonije

<“Slavonia, the cradle of Croats”? Critique of the unquestioned idea of the centuries-old existence of the Croatian nation in the area of modern Slavonia >

Dojam je kako je u hrvatskim akademskim krugovima, još od druge polovice 19. stoljeća pa sve do suvremenog doba, samorazumljivost postojanja hrvatske nacije od stoljeća sedmog na području od Jadrana do Drave (i šire) steklo gotovo pa status dogme, dok se shvaćanje nacionalnog identiteta kao biološke danosti ili vječnog povijesnog fenomena duboko urezalo u svijest širih slojeva hrvatskog društva.

U izlaganju će se nastojati ukazati na manjkavosti i nevjerodostojnosti povijesnih dokaza na kojima se temelji samorazumljivost višestoljetnog postojanja hrvatske nacije na području suvremene Slavonije, odnosno iznijet će se razmišljanja o tome zašto, kada i kako je većina stanovništva Slavonije postala regionalna podgrupa Hrvata, kako je Kraljevina Slavonija, koja je do početka 20. stoljeća bila načelno jednakopravna Kraljevini Hrvatskoj, odnosno dio Trojedne Kraljevine, postala u 20. stoljeću tek istočni dio Hrvatske itd. Također, uvidom u postojeću literaturu u hrvatskoj historiografiji, procijenit će se koliki su odjek na hrvatske autore u pogledu pisanja radova na temu stvaranja hrvatskog identiteta u Slavoniji imala razmišljanja stranih autora (Hobsbawm, Gellner, Anderson itd.) čiji radovi, nastali još osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća, nude shvaćanje nacije i nacionalizma kao političkog i društvenog konstrukta nastalog u specifičnim uvjetima modernog društva i politike. U konačnici, bit će riječi o posljedicama koje pri-

stup povijesti iz suvremene nacionalne perspektive ima za razumijevanje prošlosti, s naglaskom na povijest Slavonije i Hrvatske.

Ključne riječi: nacionalizam, hrvatska nacija, mit, Slavonija.

dr. sc. Silvija PISK, viša znanstvena suradnica

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb

e-mail: spisk@ffzg.hr

Ordo sancti Pauli primi Eremitae in regno nostro Sclavonie: prilog raspravama o opsegu Slavonije u kasnom srednjem vijeku na primjeru pavlinskih samostana

< *Ordo sancti Pauli primi Eremitae in regno nostro Sclavonie: a contribution to discussions on the extent of Slavonia in the late Middle Ages based on the example of Pauline monasteries* >

Na području Kraljevine Slavonije bilježimo pojavu pavlinskih eremitorija (Garić, Remete, Dubica) još prije službenog priznanja pavlinskog reda 1308. godine. Iduća dva stoljeća osnivani su novi pavlinski samostani pa se može konstatirati da je tijekom kasnog srednjeg vijeka u Slavoniji s prekidima djelovalo ukupno deset pavlinskih samostana. Tek iz sredine 15. stoljeća potječe prvi zabilježeni zajednički popis slavonskih pavlinskih samostana. Naime, u ispravi ugarsko-hrvatskog kralja Ladislava iz 1455. navode se pavlinski samostani *de Lepaglawa, de monte Garygh, de Dobra kuchia, de Bakwa, de promontorio Zagrabiensí, de Ztreza, de Kamancza et de Chakthorny a omnino ín regno nostro Sclavonie*. Osim samostana sv. Petra na Zlatu, koji je u tom trenutku bio pripojen samostanu u Kamenskom, u ovoj se ispravi ne navodi se dubički pavlinski samostan. Međutim, u ispravi kralja Matije Korvina izdanoj tri godine kasnije (8. lipnja 1458.), pri nabranjanju slavonskih pavlinskih samostana kojima se daju privilegije, spomenut je i samostan u Dubici.

Slavonski pavlinski samostani pripadali su najprije pod jurisdikciju ugarskih. Vremenom samostani u Remetama i na Moslavačkoj gori

(Garić) stječu status vikarija i dijele nadležnost nad ostalim slavonskim pavlinskim samostanima. Stoga slavonski pavlinski samostani imaju svoje posebnosti u odnosu na susjedne hrvatske i ugarske. Na primjerima pavlinskih samostana, posebno onih na granicama, mogu se, između ostalog, i odlično pratiti problemi s Osmanlijama te postupno smanjivanje granica Kraljevine Slavonije.

Ključne riječi: Red svetoga Pavla Prvoga Pustinjaka, pavlini, samostani, Slavonija, kasni srednji vijek.

dr. sc. Krešimir REGAN, znanstveni savjetnik

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb

e-mail: kresimir.regan@gmail.com

prof. Dubravka LATINČIĆ, doktorandica

Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

e-mail: dlatincic@unicath.hr

Percepcija upravno-teritorijalnog položaja srednjovjekovne Slavonije u međunarodnim povijesnim atlasima

< Perception of the administrative-territorial location of medieval Slavonia in international historical atlases >

U izlaganju se analizira percepcija upravnog i teritorijalnog statusa srednjovjekovne Slavonije u sklopu srednjovjekovnog Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva na povijesnim zemljovidima, objavljenim u drugoj polovici XX. st. u odabranim primjerima povijesnih atlasa iz Njemačke, Kanade, Velike Britanije, Mađarske i Srbije. Pri tome treba naglasiti da su svi odabrani primjeri obrađeni s pozicija dosadašnjih rezultata hrvatske historiografije, te da oni predstavljaju samo jednu od mogućnosti u promatranju pitanja teritorija i pravnoga položaja srednjovjekovne Slavonije.

Analiza povijesnih zemljovida pokazala je slabu osjetljivost britanskih autora na unutrašnje teritorijalno ustrojstvo Ugarsko-Hrvat-

skog Kraljevstva. Dok se u britanskim atlasima Slavonija gotovo uopće ne doživljava u bilo kojemu samoupravnom ili teritorijalnom obliku, kod drugih istraživanih primjera njezina je upravno-teritorijalna posebnost jasno naglašena.

Slična situacija je i s teritorijalnim opsegom Slavonije. Samo u ovom slučaju do razmimoilaženja dolazi između mađarskih i hrvatskih atlasa. Mada se u mađarskim atlasima ne dovodi u pitanje politička i teritorijalna posebnost Slavonije, ipak se uočavaju razlike u odnosu na dosadašnje spoznaje u hrvatskim atlasima o tom pitanju, koje možemo podijeliti u dvije skupine.

Prva se odnosi na status, u kojem autori mađarskih atlasa Slavoniju promatraju u kontekstu pokrajine ugarskog dijela Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, dok hrvatski autori te odabrani primjeri iz Njemačke, Srbije i Kanade Slavoniju promatraju kao zasebni politički teritorij, jednakopravan statusu Ugarske i Hrvatske.

Druga skupina problema odnosi se na opseg srednjovjekovnog Ugarskog Kraljevstva južno od rijeke Save te u prostoru središnjih dijelova savskog-dravskog porječja. Dok se prva skupina problema može promatrati kao političko-povijesni prijemor zaostao iz razdoblja XIX. st., čini se da drugu skupinu ipak karakterizira mađarsko nepoznavanje hrvatske povijesne geografije. No, s druge strane, slična rješenja mađarskima nalazimo i u pojedinim hrvatskim povijesnim atlasima, te je stoga lako moguće da su mađarski autori pojedine pogrešne teritorijalne interpretacije srednjovjekovne Slavonije samo prenijeli iz hrvatskih atlasu u svoje.

Ključne riječi: Slavonija, srednji vijek, percepcija, upravno-teritorijalni položaj, međunarodni povijesni atlas.

dr. sc. Melina ROKAI, znanstvena suradnica

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd

e-mail: melinarokai85@hotmail.com

Slavonija u delima engleskih i britanskih putnika od srednjeg veka do modernog doba

< Slavonia in the works of English and British travelers from the Middle Ages to the modern times >

U radu se analizira način na koji su engleski i britanski putnici videli i opisali Slavoniju u periodu od srednjeg veka do devetnaestog veka. Način na koji su konstruisali sliku o Slavoniji istraži će se u radu kroz predstavljanje njihovih zapažanja o različitim elementima ove oblasti kao što su: priroda, poznati objekti i značajna naselja, kao i stanovništvo i istorijski događaji bitni za evropsku istoriju koji su se odigrali na ovom prostoru. Na taj način može se primetiti kako se menjala narativna slika o Slavoniji u periodu od tri veka u tzv. putopisnoj literaturi, kako se i karakter samog putovanja menjao kod posetioca – da li su je posetili samo u par sati ili dana na putovanju u diplomatskoj misiji ili su imali želju da detaljnije upoznaju ovu oblast tokom putovanja po Mađarskoj, Austriji i Nemačkoj. Narativna slika Slavonije u izveštajima putnika zavisi i od načina putovanja koje im je bilo dostupno – kopnom ili lađom Dunavom. Narativna slika Slavonije je podlegala promenama u periodu od nekoliko vekova, te je tempo dinamike promene zavisio pre svega od tempa putovanja i tehničkih mogućnosti koje je modernizacija iznedrila u ovom periodu.

Ključne reči: Slavonija, Englezi, Britanci, putopisi.

dr. sc. Robert SKENDEROVIĆ, znanstveni savjetnik

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

e-mail: rskenderovic@yahoo.com

O pojmu Slavonije u korespondenciji franjevaca Bosne Srebrene u 17. i prvoj polovici 18. stoljeća

< On the notion of Slavonia in the correspondence of the Franciscans of Bosna Srebrena in the 17th and first half of the 18th century >

Metodološko-teoretski uvod u ovu temu postavlja tezu da se ime-na regija mijenjaju ponajviše uslijed političkih promjena i migracija. Prostor današnje Slavonije između Ilove, Save, Drave i Bosuta u razdoblju osmanske vladavine doživio je velike etno-konfesionalne promjene. Tijekom razdoblja 17. stoljeća kršćanski je sloj stanovništva povećan doseljenjem novih katolika (iz Bosne) i pravoslavaca (iz Bosne i Srbije). S katolicima su se iz Bosne doseljavali i brojni franjevci. Migracije i političke promjene utjecale su na nazive prostora. Pravoslavno stanovništvo donosilo je svoje ime i nametalo ga u prostoru u kojem je predstavljalo značajniji udjel te se tada pojavljuje regionalno ime *Rascia* za prostor od Broda na Savi do Bosuta. Istovremeno, pojam Slavonije za prostor istočno od Ilove bio je vrlo rijetko korišten. Na temelju analiziranih povijesnih izvora (pisama franjevaca) uočava se da se u njima tijekom 17. stoljeća prostor pod osmanlijskom vlašću između Save i Drave izbjegava nazivati Slavonijom. Franjevci su ga u pismima jednostavno spominjali kao „plaga inter Savum et Dravum“. Tek početkom 18. stoljeća uočljivo je da se taj prostor počinje sve više nazivati Slavonijom. Objašnjenje takve promjene može se povezati s nastojanjem zagrebačkih biskupa da uspostave svoju crkvenu jurisdikciju što dalje na istok, kao i nastojanjem Hrvatskog sabora da uspostavi političku vlast nad novoosvojenim prostorom od Ilove do Bosuta. To im je početkom 18. stoljeća i uspjelo. Tako se u prvoj polovici 18. stoljeća, ponajviše zahvaljujući hrvatskim političkim nastojanjima, slavonsko ime širi na istok sve do Bosuta, ali i dalje, uključujući i prostor Srijema.

Zagrebački biskupi su imali podršku u dijelu franjevaca, ponajviše s prostora Požeštine. Neke od njih, poput fra Petra Nikolića i fra Luke Ibrišimovića, može se označiti i nositeljima tih trendova.

Ključne riječi: franjevci, Bosna Srebrena, ime Slavonije, korespondencija.

dr. sc. Szabolcs VARGA, znanstveni suradnik

Istraživački centar za humanističke znanosti, Institut za povijest, Budimpešta

e-mail: szavarga@gmail.com

Slavonija u raspravama Ugarskog sabora u Požunu u ranom novom vijeku

< Slavonia in the Debates of the Hungarian Parliament in Pozsony (Bratislava) in the Early Modern Age >

U 16. je stoljeću slavonsko plemstvo imalo snažnu pokrajinsku autonomiju, a njihova najvažnija institucija bila je Slavonski staleški sabor. Taj je sabor sredinom 16. stoljeća spojen s Hrvatskim saborom i od tada slavonski i hrvatski plemići zasjedaju zajedno. Na tim su zasjedanjima plemići izabirali svoje delegate za Ugarski sabor u Požunu. U svome izlaganju tražim odgovor na pitanje što je povezivalo sabor u Požunu s Hrvatsko-slavonskim pokrajinskim saborom? Tko je od slavonskih i hrvatskih staleža sudjelovao na požunskom saboru i na koji su način mogli predstavljati interese svoje pokrajine? Važan dio ovoga istraživanja jest i sastavljanje liste s imenima delegata. Važno polazište je i to kako su na Ugarskom saboru gledali na Hrvatsku i Slavoniju i kakve su zakone donosili vezano za njih. Iz izvora je vidljivo da su najvažnije odluke bile: imenovanje bana, upravljanje pograničnim utverdama i određivanje visine poreza. Izlaganje će se dotaknuti i pitanja reprezentacije, tj. kako su se hrvatski i slavonski plemići pojavljivali na najvažnijim događajima, među kojima su krunidbe i pogrebi vladara. U suštini, u svome izla-

ganju želim prikazati u kakvoj je ulozi i u kolikoj je mjeri hrvatsko i slavonsko plemstvo bilo prisutno na Ugarskom saboru u Požunu.

Ključne riječi: Slavonija, plemstvo, Ugarski sabor u Požunu, delegati, 16. stoljeće.

dr. sc. Trpimir VEDRIŠ, izvanredni profesor

Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb

e-mail: tvedris@ffzg.hr

Dalmatinci i drugi Slavonci: prilog raspravi o uporabi pojma *Sclavonia* u razvijenome srednjem vijeku

< Dalmatians and other Slavonians: a contribution to the debate on the use of the term *Sclavonia* in the central Middle Ages >

Opće je poznato da moderna uporaba pojma Slavonija u značenju “povijesno-geografske regije u istočnom dijelu Hrvatske između Save na jugu i Drave na sjeveru” nema nikakve ili vrlo malo veze sa srednjovjekovnom uporabom tog geografskog, administrativnog i etničkog pojma. No, govoreći o uporabi pojma Slavonija u razvijenom i kasnom srednjem vijeku moguće je utvrditi da ni tu ne postoji jedinstvena pojmovna definicija ni njezino čvrsto značenje. *Sclavonia* je tijekom srednjeg vijeka za različite osobe i institucije označavala različita područja i imala različite konotacije. Drugim riječima, na temelju obilne i raznovrsne srednjovjekovne građe uporaba pojma čini se prilično fluidnom ako ne i proizvoljnom. Svrha je predloženog izlaganja razmotriti nekoliko odabranih, u hrvatskoj historiografiji rjeđe navođenih, narativnih izvora iz 13. i 14. st. te raščlaniti njihovu uporabu pojma *Sclavonia*. Prva kategorija odabranih izvora odnosi se na srednjovjekovne geografije/zemljovide benediktinca Mathewa Parisa (o. 1200.–1259.), franjevca Bartolomeja Engleza (prije 1203.–1272.) i benediktinca Ranulpha Higdena (1280.–1364.). Drugu kategoriju izvora predstavljaju mletačke kronike poput one Martina da Canala (13.st.) ili Andrije Dandola (1306.–1354.). Usporedba uporabe pojma *Sclavonia* u tako raznovrsnim vrelima dopušta

uočiti ne samo određene zakonitosti i značenjske podudarnosti već otvara i mogućnost imagološkog istraživanja doživljaja ‘Slavonije’ i ‘Slavonaca’ u razvijenome srednjem vijeku.

Ključne riječi: Sclavonia, Dalmatia, razvijeni srednji vijek, srednjovjekovna geografija, engleski geografi, mletačke kronike.

dr. sc. Anđelko VLAŠIĆ, docent

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Osijek
e-mail: andelko.vlasic@gmail.com

Kako su Osmanlije nazivali Slavoniju? Osmansko administrativno nazivlje za prostor ranonovovjekovne Slavonije

< What did the Ottomans call Slavonia? Ottoman administrative terminology for the area of early modern Slavonia >

U radu se na temelju objavljene i neobjavljene osmanske arhivske građe i relevantne literature ustvrđuje koje je administrativno nazivlje osmanska vlast koristila za osvojeni prostor ranonovovjekovne Slavonije i tamošnje stanovništvo, te kako se općenito odnosila prema predosmanskoj toponimiji na spomenutom prostoru. Tijekom vlasti Osmanskog Carstva na navedenom području od 1526. do 1691. godine pojam Slavonije gotovo se uopće ne pojavljuje u osmanskim izvorima, a zamjenjuju ga nazivi novoosnovanih osmanskih administrativnih jedinica (sandžaka, kadiluka i nahija). Zato se postupna „seoba“ imena Slavonije na istočni dio savsko-dravskoga međurječja tijekom ranoga novog vijeka može iščitavati jedino u habsburškim, ugarskim, odnosno hrvatskim izvorima iz onog vremena. Za osmanske službene izvore karakteristična je raspodjela spomenutog prostora na tri sandžaka (Čazmanski/Pakrački/Cernički, Požeški i Srijemski) i izostanak korištenja imena Slavonije čak i za tadašnje slavonske stanovnike, koje se u izvorima naziva Mađarima, Vlasima itd.

Ključne riječi: Slavonija, Osmansko Carstvo, 16. i 17. stoljeće, pojam Slavonije, osmansko administrativno nazivlje.

dr. sc. Milan VRBANUS, viši znanstveni suradnik

Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod
e-mail: mvrbanus@isp.hr

Utjecaj pograničnog položaja na razvoj gospodarstva u Slavoniji tijekom prve polovine 18. stoljeća

< The influence of the border position on the development of the economy in Slavonia during the first half of the 18th century >

Slavonija je nakon oslobođenja od osmanske vlasti ušla u sastav Habsburške Monarhije čime je postala periferija i u hrvatskom, odnosno ugarsko-hrvatskom kraljevstvu, ali i Habsburškoj Monarhiji. Rubnim područjem Slavonije prolazila je cesta Budim - Osijek - Beograd - Niš - Sofija - Istanbul, odnosno Skoplje - Solun, kao i bočne ceste Osijek - Našice - Požega - Pakrac, pa preko Varaždinskog generalata u Hrvatsku te Osijek - Petrijevcima - Valpovo - Miholjac pa preko dravske skele u Mađarsku. Tijekom drugog i trećeg desetljeća 18. stoljeća, odnosno tijekom vladavine kralja Karla III. poduzete su, pod utjecajem kameralističkih savjetnika, mjere kojima je cilj bio spajanje Podunavlja s istočnojadranskim lukama, čime je području Slavonije, kao i cijele Mađarske otvoren plasman poljoprivrednih, ali i manufakturnih i obrtničkih proizvoda, kao i sirovina na tržišta unutar Monarhije, ali i izvan nje.

U ovom izlaganju pokušat ću prikazati kako je pogranični položaj ovog područja utjecao na jačanje gospodarstva tijekom prve polovine 18. stoljeća. Na temelju popisa tridesetnica u Slavoniji, koje je objavio Slavko Gavrilović, pokušat ću utvrditi promjene u gospodarskoj, prije svega trgovačkim i proizvodnim aktivnostima stanovništva Slavonije. Isto tako na temelju komorskih popisa iz polovine 18. stoljeća i arhivskog gradiva valpovačkog vlastelinstva nastojat ću prikazati utjecaj pograničnog, ali i povoljnog prometnog položaja regije na jačanje gospodarskih aktivnosti tijekom prve polovine 18. stoljeća.

Ključne riječi: Slavonija, 18. stoljeće, pogranični položaj, cesta, gospodarstvo.

Bilješke / Notes

Hrvatski institut za povijest, Zagreb
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje

Ante Starčevića 8, 35000 Slavonski Brod

<http://hipsb.hr/>

Priredili:

Milan Vrbanus
i Stanko Andrić

Priprema i tisak:

Krešendo, Osijek

Slika na omotu:

Dio karte *Illyricum hodiernum* (Današnji Ilirik) Ivana Lučića-Luciusa, verzija objavljena u J. Blaeu, *Atlas maior* (1669).

Slavonski Brod, listopad 2021.

IP-2020-02-3333

SClavONIJA

